

Théophile Gautier: Vereviä kertomuksia | Maailmankirjat

LAURI HOLMA

Jo pitkään on Théophile Gautierin maine ollut paremmin tiedossa kuin sen synnyn syyt. Toisinaan tämä johtaa riemukkaisiin yhteenvetoihin, kuten esimerkiksi *Niin & näin* -lehdessä vuonna 2002 ilmestyneen Gautierin *Muodista*-tekstin yhteydessä. Ehkä jotakuta liian suosittua on aina hyvä hieman rankaista, tai sitten suomentaja Tapani Kilpeläinen vetäisee rastin kuin vastentahtoisesti hyväksyäkseen nimen kirjallisuushistorialliseen puhelinluetteloon: "Théophile Gautier (1811–1872) oli ranskalainen kirjailija, jonka jälki-maailma muistaa lähinnä 'l'art pour l'art' -periaatteen puolestapuhujana ja Baudelairen ystävänä. Gautier kirjoitti romanttisia runoja ja romaaneja sekä henkensä pitimiksi satakunta viihdekirjaa."

Yleisöä ei tietenkään voi syyttää; kaikkein vähiten suomalaista yleisöä, joka on päässyt etäännyntymään yli kaksi vuosisataa sitten syntyneestä ranskalaisesta romanttisesta perinteestä: Gautierin maineen syyt olivat ehkä tutut Baudelairelle, mutta Gautierin teosten kohtaloo hänkin ihmetteli:

"Jokainen on lukenut jatkokertomukset, mutta niin pitkään aikaan kukaan ei ole löytänyt kumpaakaan, ei aikaa eikä rahaa, Albertusta la Comédie de la Mortia eikä Espanaa varten. Etenkin ranskalaisen on vaikea myöntää tätä, ja jos en puhuisi melko korkealle arvostetusta kirjailijasta – tarkastellakseni kaikkia epäoikeudemukaisuuksia – uskoakseni olisin halunnut kätkeä tämän kyvyttömyyden yleisöltämme. Mutta näin se on. Kuitenkin teosmäärät ovat moninkertaistuneet, virranneet kevyesti. Minne ne ovat menneet? Mihin kaappeihin ovat haudaneeet itsensä nämä puhtaimman Kauneuden ihailtavat ranskalaiset esimerkit?"
(*Théophile Gautier*)

Vereviä kertomuksia sisältää Gautierin nuoruudenajan tekstejä, jotka pinnan puolesta ja temaattisesti liittyvät kirjallisen romantiikan mielikuvitukseksikaaseen perinteeseen: hahmot astuvat tapeteista ulos, kaksi naista jakaa yhden sielun, Saatana astuu teatterin näyttämölle esittämään Saatanaa jne. Jos kertomuksia lukee sokealla silmällä, niiden uudeltaisesta otteesta nauttien, teksteistä tuskin löytää juuri mitään: tekstit ja ote ovat vanhoja, ja samaan perinteeseen liittyy jo paljon romanttisen koulun käyneitä kirjoittajia. On tuskin hyviä syitä perehtyä Gautierin tuotantoon, jos kirjalta hakee vaikutusta, jonka vaikkapa Baudelaire tai E. A. Poe voivat antaa. Hedelmällisempi lukutapa Gautierin teksteille on kulttuurihistoriallinen ja esteettis-arkeologinen: kuten aina teosta lukiessa, nämä kaksi lukutapaa sekoittuvat toisiinsa, ja muodostavat kirjoitusajan ja lukuhetken välisen jännitteen. Kaltaiselleni lukijalle realistinen kirjallisuushistoria on usein vain fantasian muoto, ja tuossa fantasiasa tekstit puhuvat toisilleen ajassa. Ajan todentaminen on historioitsijan tehtävä; kriitikko näkee tekstien ja teosten väliset suhteet.

Kokoelma alkaa ironisella "Esipuheella" (1833), joka kaikinensa viittaa esipuheen asemaan kirjallisuuskeskustelun keskeisenä näyttämönä. Muutamaa vuotta aiemmin Victor

Hugo kirjoitti *Cromwell*-näytelmän ja sen kuuluisan alkusanan, josta muotoutui eräs romantiikan perusteksteistä ja henkilökohtaisen poetiikan laeva puolustuspuhe. Tätä esipuheen mahtia Gautier ironisoi aina itse taideteoksen tarpeettomuuteen saakka:

“Mikä estää painamasta esipuhetta ja sisällysluetteloa peräkkäin ilman, että väliin jääviä sivuja olisi pakko täyttää romaanilla tai kertomuksilla?”

– Tullaan lähelle sitä tuttua romantiikan ajatusta, että kritiikki on tärkeämpi kuin itse teos... Pian kertomuksen ilmestymisen jälkeen Gautier kirjoitti *Mademoiselle de Maupin* -romaanin, jonka ruoskiva esipuhe on luetumpi kuin itse teos: se on “taidetta taiteen vuoksi” -ajatuksen merkkiteksti. Jos Gautier olisi vienyt päätelmänsä pidemmälle, hän olisi varmasti osannut ironisoida myös sitä tieteellistä mieltä, joka on Suomessakin ajanut kustantajan kustantamaan – ei itse romaania, ei julkaisemaan esipuhetta vaan *Mademoiselle de Maupin* -esipuheen osittaisen käännöksen (*Estetiikan klassikot*, Gaudeamus 2009). Argumentit on otettu talteen; yli puolet esipuheesta on kääntämättä; romaani pysyy umnessa. “Esipuhe on kuin taimi, sisällysluettelo taas hedelmä – hyppään vain tarpeettomien sivujen yli.” Suurtekstien koostaminen samoihin kansiin – mikä kaunis hedelmä...

Skandaalien siivillä maineeseen noussut Gautier sanailee myös romanttista kirjailijahahmoa vastaan. Jos tietyn aikakauden kirjallisuutta lukee reaktiivisena tekona suhteessa aikaan ja muihin teksteihin, sopivin viitteen teoksesta voi saada runsaasti enemmän iloa. Romanttinen itsereflektio ja ranskalainen taiteellinen vilkkaus korostavat vielä lisää näitä keskinäissuhteita, jotka muotoutuivat uudenlaisiksi pitkin koko 1800-luvun sosiaalisten, teollisten, tieteellisten ja taiteellisten muutosten myötä. Niinpä äärimmäiseksi esimerkiksi “Esipuheen” lause “rääätälini ompeli minulle huikean huumaavan liivin” meinaa valua satumanvaraisuuksien viemäriin, ellei taustalle hahmota tuon ikäpolven suurta selkkausta, kohtalokasta kahden säkeenylityksen *Hernani*-ensi-iltaa vuonna 1830. Lisäksi alkukielinen lause huipentuu kuin autaan päihtymykseen, mikä jää käännöksestä pois (“Mon tailleur m’a fait un gilet... délirant.”). Muutoinkin identifoitumisen sekä sen häilyväisyyden teema toistuu Gautierilla sekä kertomuksissa että tuon ajan taidetta koskevissa kirjoituksissa. Otetaan esimerkiksi kokoelman “Liikalihavuudesta kirjallisuudessa”, jossa käydään groteskin rajoilla mutta jossa keskeinen viesti on nuoren taiteilijan identifoitumisen ongelma. Omassa elämässään Gautier ei koskaan päässyt eroon punaisen liivin hänen niskaansa iskemästä palavamielisen romantikon maineesta.

Joihinkin kertomuksiin jään kaipaamaan viitteitä, jotka selventäisivät kummallisuuksia. Esimerkiksi edistysuskoa, vapahtajan odotusta ja päihtymystä ironisoivassa “Öisessä vierailussa” (1843) mainitut kolme voimaa Vihreä lohikäärme, Punainen palvelija ja Valkoinen nainen jättävät lukijan päähän siivottoman läjän kysymysmerkkejä. Onko kyse päihtymysallegoriasta vai jostakin keskiaikaisesta alkemian salakielestä, jonka avulla kertomuksen keksijä tuo maailmaan uusia ajatuksia? Muiden teosten viitteiden avulla löytää samat Punaisen palvelijan ja Valkoisen naisen Gautierin Gérard de Nervalia käsittelevästä tekstistä (*Le Carton vert*, “Vihreä pahvilaatikko”), ja kolme väriä toistuvat kahdessa Gautierin tekstissä (*Le Club des hachichins* ja *Charles Baudelaire*), joissa taivaan huuri-neitsyitä kuvataan päihtymykseen ja hurmioon liittyen vihreiksi, valkoisiksi ja punaisiksi.

Yhtä lailla tekstin “Kaksi esittäjää, yksi rooli” -kertomuksen (1841) arkeologiset tasot mei-

nataan harjata pölyn mukana pois:

“Joukkoon mahtui niin monenlaista kulkijaa, että edes Callot’n ja Goyan mielikuvitukset yhdessä eivät olisi kyenneet luomaan erikoisempaa omalaatuisten hahmojen kirjastoa.”

Voidaan pitää tosiseikkana, että espanjalaisen maalaustaiteen vaikutus ranskalaiseen taidekeskusteluun alkoi 1830-luvun loppupuolella ja että tuo vaikutus oli yhtäkkistä. Vuonna 1838 alkoi espanjalaista taidetta olla esillä myös Louvressa, mikä teki tuon toistaiseksi klassisen taiteen ulkopuolelle jääneen maan kuvataidetta tunnetuksi. Gautier, joka kirjoitti runsaasti matkakertomuksia, julkaisi vuonna 1840 Espanjaa kuvaavan *Tra los Montes (Voyage en Espagne)* -matkakertomuksen, jossa kaiken muun lisäksi Goyan taidetta esitellään ranskalaiselle yleisölle. Jo aiemmin Goyan taide oli tullut tutuksi niille harvoille, joille oli tarjoutunut mahdollisuus matkustaa. Jos erästä Baudelairen kirjettä on uskominen, maalari Édouard Manet kaikista espanjalaisista teemoistaan huolimatta ei ollut elämässään nähnyt yhtään Goyan teosta vuoteen 1864 mennessä. Silloin oli kulunut 23 vuotta Gautierin Goya-viittauksen kirjoittamisesta.

Vaikka nämä huomiot ovat sinänsä historiallisia ja triviaaleja, kuvataiteen poeettinen voima Gautierin teksteissä on ohittamattoman tärkeää. Viitatessaan Callot’n ja Goyan teoksiin – jotta voisi lukea tekstiä kuvaamastani perspektiivistä – teosten tunteminen ja visuaalisten yhteyksien rakentaminen tekstien ja kuvien välille on fundamentaali kysymys ja suuri taideoteoreettinen ongelma. Teoksen tulkinta on väistämättä yhteydessä itse viittauskohteensa ilmaisuun, eikä voida unohtaa 1800-luvulla alkanutta intoa ottaa uusia vaikutteita avosylin vastaan, vaikka itse maalauksen tai muut viitatut teokset voivat olla hyvinkin vanhoja – antiikkisia. Sama rakenne toistuu Gautierin keskeisessä runokokoelmassa *Émaux et Camées* (julkaistu ensimmäisen kerran 1852), joka kutoo merkitystään ornamentaalisten säikeiden ja runon kuvailemien (taide)esineiden välisestä ristiriidasta. “Taidetta taiteen vuoksi” -ajatus näkee tästä kaikesta vain esteettisen pinnan; siksi “taidetta taiteen vuoksi” jää pelkäksi mainosmiehen myyntilauseeksi tai otsikontekijän päiväuneksi.

Kun ottaa huomioon, että Gautierin tekstit imevät paljon ravintoa yhteydestään kuvataiteisiin, näkyy eräs viitteistä erityisen harmittavassa valossa: “Sivuja maalarin oppipojan lehtiöstä” -kertomuksessa (1845) käytetty ilmaus “naiivi taide” ilmoittaa viitteessä alkukielisen ranskalaisen ilmauksen olevan “l’art naïf”. Tämä on huolimattomuutta. Alkukielinen ilmaus on “l’air naïf”, mikä vie pohjan koko viitteen kärjeltä, sillä ilmaus ei viittaa niinkään naiiviin tai naivistiseen taiteeseen kuin naiiviin yksinkertaiseen tunnelmaan tässä yhteydessä. Pienet hutiloinnit syövät viitteiden uskottavuutta sen lisäksi, että selitykset ovat jo osoittautuneet luvalla sanoen ohkaisiksi ja luettelomaisiksi – kuin ensigooglauksella ratkaistuiksi. Useimmille lukijoille tämä ei tietenkään ole ongelma, turhan asiantuntevissa kulttuuriviittauksissa kun voi kelpo kirjan hankkivalle keskivertolukijalle olla jo turhaa tietoa. Kuitenkin: muutamat viimeaikoina ilmestyneet 1800-luvun ranskalaiset teokset ovat tarjonneet siinä määrin hienoja ja laveita selityksiä, että liian paljon vähempään olisi ikävä tyytymisen.

Suomennos kokonaisuutena on hyvä, eikä suopea kriitikko voisi olla kiittämättä käännöksen tekemisestä; edellinen Gautier-suomennos *Kapteeni Kalske* ilmestyi vuonna 1977. Usean suomentajan yhteistyö saattaa olla jättänyt kummallisen kahdeksanvarpaisen jälkensä ker-

tomuksesta toiseen jatkuvaan lausepoljentoon: erityisesti ”Kodin sielu” on kirjoitettu soljuvalla ja upealla suomella, joka ylittää jopa laulavuuteen, vaikka suomen kieli on usein turhan kulmikas tavoittaakseen ranskan keveitä painoja. Tämä voi johtua siitäkin, että ”Kodin sielu” on ainoa melankolinen tarina, jolloin kielen sävyt heijastuvat eri valossa kuin hankalassa humoristisessa kertomuksessa. *** Gautier kirjoitti lakkaamatta ja useasta aiheesta, ja hänen tekstiensä aktuaalinen ja historiallinen vaikutus on ollut ohittamatonta. Hänen tekstinsä ovat aarreaittoja ajan ajattelusta kiinnostuneille. Mutta liekö Gautier kirjoittanut kaikkea kirjoittamaansa – eivätkö taiteilijat ja mestarit tee niin aina? – minkään muun vuoksi kuin henkensä pitimiksi.

Théophile Gautier *Vereviä kertomuksia*, Faros, s. 178, Suom. Marleena Heinäkari, Maiju Laitinen, Kati Lehtinen, Miina Nurmi, Noora Oksanen, Johanna Roivas, Heli Tirronen ja Outi Veivo